

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Π.3.2.1 Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες,
σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε
30 διδακτικές ώρες ανά τάξη

Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία

Β΄ Λυκείου

Θεματική ενότητα:

Σοφοκλέους, «Αντιγόνη», Α΄ Επεισόδιο: στ. 162-210

Τίτλος:

«Τιμή και ατίμωση του νεκρού: διακειμενική προσέγγιση με
αφορμή την *Αντιγόνη* του Σοφοκλή»

ΛΑΜΠΡΟΣ ΠΟΛΚΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Θεσσαλονίκη 2014

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι. Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.1. Εκπαιδευτικά σεναρία και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνοι υπο-ομάδας εργασίας αρχαίας ελληνικής γλώσσας δευτεροβάθμιας: Λάμπρος Πόλκας, Κοσμάς Τουλούμης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμασούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101 , Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Τιμή και ατίμωση του νεκρού: διακειμενική προσέγγιση με αφορμή την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή.

Δημιουργός

Λάμπρος Πόλκας

Διδακτικό αντικείμενο

Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία Γενικής Παιδείας

(Προτεινόμενη) Τάξη

Β΄ Λυκείου

Χρονολογία

Μάιος 2014

Διδακτική/Θεματική Ενότητα

Σοφοκλέους, «Αντιγόνη»: Α΄ Επεισόδιο, στ. 162 – 210 [πρβλ. 21-99, 450-470, 999-1032, 1192-1205].

Διαθεματικό

Όχι

Εμπλεκόμενα γνωστικά αντικείμενα —

Χρονική διάρκεια

± 12 διδακτικές ώρες [χρονικό διάστημα ±5 εβδομάδων]

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: εργαστήριο πληροφορικής

Εκτός σχολείου: κατ' οίκον εκτέλεση εργασιών.

II. Εικονικός χώρος: GoogleDocs.

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Για τον δάσκαλο:

- Εμπειρία στην οργάνωση και διαχείριση ομαδοσυνεργατικών σχημάτων διά ζώσης και εξ αποστάσεως.
- Δεξιότητες στη διαχείριση και τη δημιουργία εγγράφων Google.
- Συστηματική προηγούμενη μελέτη, εύρεση και σύνταξη κειμενικού και εικονιστικού υλικού σε ψηφιακή μορφή, που θα χρησιμοποιήσουν οι μαθητές στην εκτέλεση των εργασιών τους.

Για τον μαθητή:

- Γνώση διδαγμένων ενοτήτων και χωρίων της «Αντιγόνης» του Σοφοκλή που αναφέρονται στην τιμή και την ατίμωση του νεκρού.
- Εμπειρία στη σύνταξη συνεργατικών κειμένων εξ αποστάσεως μέσω των εγγράφων Google.
- Δεξιότητες στη διαχείριση και τη δημιουργία εγγράφων Google και εικόνων στο Flickr.
- Πρόσβαση στα έγγραφα Google και στις εικόνες Flickr με προσωπικούς λογαριασμούς, όπου συνεπεξεργάζονται προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αρχεία.
- Τεχνικές δεξιότητες στη διαχείριση εικόνων στο διαδίκτυο.
- Κατοχή προσωπικού υπολογιστή για την εκτέλεση εργασιών στο σπίτι.

Το σενάριο αυτό σχεδιάζεται για μαθητές που έχουν πολύ ικανοποιητικές επιδόσεις σε ερμηνευτικά θέματα του κειμένου της «Αντιγόνης» του Σοφοκλή, αλλά δε δείχνουν ιδιαίτερη προθυμία να κατασκευάζουν με πολλά τεχνολογικά εργαλεία δικές τους, ανανεωτικές και πολυτροπικές συνθέσεις. Αρκούνται στη μελέτη και την ερμηνεία των αρχαιοελληνικών κειμένων και στην εικονογράφησή τους, αξιοποιώντας περιβάλλοντα συνεργατικής γραφής με διακειμενικούς συνδέσμους, με τα οποία είναι ήδη εξοικειωμένοι.

Υλικοτεχνική υποδομή σχολικής μονάδας: Στο εργαστήριο πληροφορικής ένας κεντρικός εξυπηρετητής, με τον οποίο συνδέονται μέσω τοπικού δικτύου έξι υπολογιστικοί σταθμοί εργασίας των μαθητών. Όλοι οι υπολογιστές (κατά προτίμηση με λειτουργικό σύστημα Windows XP και νεότερο) έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο είναι πρόταση διδασκαλίας.

Το σενάριο στηρίζεται

—

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ / ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο σενάριο αυτό οι μαθητές συνεργάζονται στο περιβάλλον των εγγράφων Google και δημιουργούν ανά ομάδες (με βάση προδιαμορφωμένο κατά κανόνα κειμενικό και εικονιστικό υλικό από τον εκπαιδευτικό) ψηφιακά, εικονογραφημένα μικροκείμενα. Τα συνεργατικά μικροκείμενα που δημιουργούν οι μαθητές εικονογραφούνται με την αξιοποίηση ψηφιακών συλλογών με εικόνες και εστιάζουν, κατά κύριο λόγο, στο πώς το διπλό θέμα, της έντιμης ταφής του Ετεοκλή και της ατίμωσης του νεκρού Πολυνείκη, κυκλοφορεί σε προγενέστερα και μεταγενέστερα της «Αντιγόνης» “κείμενα” της αρχαιοελληνικής γραμματείας. Οι καταβολές του διπλού θέματος (στο έπος και εν μέρει στην αρχαϊκή λυρική ποίηση), οι προβολές του (στην αττική

πεζογραφία και την τραγωδία) καθώς και η πρόσληψή του (σε ενδεικτικές νεοελληνικές μεταφράσεις) συγκρίνονται, άμεσα ή έμμεσα, με σχετικά χωρία της σοφοκλείας «Αντιγόνης» που αναφέρονται στην τιμή και την ατίμωση του Ετεοκλή και του Πολυνείκη αντίστοιχα. Στην εισαγωγή συγκρίσεις και διασταυρώσεις του θέματος της τιμής και ατίμωσης των νεκρών γίνονται με τη σύγχρονη βίαιη και πολεμική πραγματικότητα. Οι συνεργατικές εργασίες των μαθητών αναρτώνται στο ιστολόγιο του μαθήματος.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Το ζήτημα της τιμής του Ετεοκλή και της ατίμωσης του Πολυνείκη, όπως εκφωνείται στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή διπλά, έμμεσα από την ομώνυμη ηρώίδα και άμεσα από τον Κρέοντα, είναι για την έρευνα ρευστό και αμφίσημο (Hester 1971, Rosivach 1983, Harris 2006). Αυτό σημαίνει, ειδικότερα, ότι τόσο η επιδοκιμαστική στάση της Αντιγόνης, που επιχειρεί την έντιμη ταφή του Πολυνείκη, όσο και απαγόρευση της ταφής του ιερόσυλου και προδότη της Θήβας από τον Κρέοντα δεν επιδέχονται βιαστικές και μονοσήμαντες απαντήσεις. Ο τραγικός ποιητής θέτει το διπλό θέμα της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού υπό διαπραγμάτευση, μέσα σε ένα ανταγωνιστικό πλαίσιο (ιδεολογικό, πολιτικό και θρησκευτικό), όπου προ-πολιτικές και αρχαϊκές ιδέες, αξίες και λειτουργίες αντιπαρατίθενται στην αρχή και συμφιλιώνονται εξ υστέρου με τις αντίστοιχες ορθολογικές και πολιτικές της περίκλειας κλασικής εποχής (Kawalko Roselli 2006: 136).

Επιπρόσθετα, η διαπραγμάτευση αυτή δεν είναι μόνο δραματικό μοτίβο που αποσκοπεί στην πρόκληση συγκίνησης του θεατή, αλλά και στοιχείο κοινωνικής και πολιτιστικής πρακτικής, αναπόσπαστα συνδεδεμένο στη διπλή του υπόσταση (ως τιμή και ατίμωση) με τις βιογλωσσικές εμπειρίες των ανθρώπων, που αποτυπώθηκαν σε προγενέστερα ή μεταγενέστερα της «Αντιγόνης» “κείμενα” με ποικίλους και σύνθετους τρόπους. Έχει βέβαια παρατηρηθεί γενικά ότι ως προς τη θεατρική της

πλοκή η «Αντιγόνη» είναι από τα πιο πρωτότυπα/κανονικά έργα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας, ο μύθος της οποίας, στο σύνολό του, δεν έχει προκατόχους (Burian, 184). Ωστόσο, όπως υποδεικνύεται στο προκείμενο σενάριο, το διπλό θέμα της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού δεν προκαταβάλλεται μόνο (σε προβληματική έστω μορφή) στους αισχυλικούς «Επτά επί Θήβας». Ο Shapiro (2006) έχει δείξει πώς το θεατρικό σχήμα της «Αντιγόνης» «ταφή Ετεοκλή – κακοποίηση Πολυνείκη – ταφή Πολυνείκη» αντιστοιχεί, με τις χαρακτηριστικές του διαφορές, στο αφηγηματικό σχήμα της ομηρικής «Ιλιάδας» «ταφή Πατρόκλου – κακοποίηση Έκτορα – ταφή Έκτορα». Ενώ προβολές του διπλού θέματος συντηρούνται τόσο στην αττική πεζογραφία όσο και στην τραγωδία (Rosivach, 1983). Αν στη συζευκτική αντίθεση «ταφή - ατίμωση», ο θαμμένος νεκρός αποτελεί το οικείο, «ασημάδευτο» (*unmarked*) –και γι' αυτό αναμενόμενο– στα «κείμενα» και στην «πολιτισμένη» ζωή σκέλος, ο άταφος νεκρός είναι το εξαιρετικό, το «σημαδεμένο» (*marked*) και μη αναμενόμενο σκέλος, που μεταφέρει τον νεκρό από τον πολιτισμό στη φύση. Ωστόσο, σε πραγματολογικό επίπεδο, η «σημαδεμένη» ατίμωση του νεκρού, αν και σοκαριστική, δεν πρέπει να ήταν ξένη προς τις ευαισθησίες του αθηναϊκού ακροατηρίου, καθώς ο νόμος επέβαλλε οι προδότες να μένουν άταφοι μέσα στα όρια της Αττικής και, παρά το γεγονός ότι μια οικογένεια μπορεί να έθαβε τους νεκρούς της έξω από τα όρια της πόλης, αυτοί χαρακτηρίζονταν «άταφοι» (Griffith 2000: 126).

Ο διάλογος, επομένως, της σοφόκλειας «Αντιγόνης» ως προς το διπλό θέμα με άλλα «κείμενα» της αρχαίας ελληνικής γραμματείας υφίσταται και, σε αυτό το πλαίσιο, δε θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε και να υποδείξουμε στο σενάριο ότι το διπλό θέμα «τιμή και ατίμωση του νεκρού» συγκροτεί πολύπλοκο «μωσαϊκό παραθεμάτων», που «αφομοιώνει και μετασηματίζει άλλα κείμενα, ως διακειμενικότητα» (Kristeva 1980 [1967]: 66). Εξάλλου, ο εμπρόθετα άταφος και κακοποιημένος νεκρός σημάδεψε το παρελθόν και σημαδεύει το παρόν του

πολιτισμού, δίνοντας αφορμές τόσο για «υψηλούς» λογοτεχνικούς μεταπλασμούς (Steiner, 2001) όσο και για «χαμηλότερες» συγκρίσεις με τη –νεότερη και σύγχρονη– πολεμική και βίαιη πραγματικότητα –από το Βιετνάμ μέχρι τα πρόσφατα τρομοκρατικά γεγονότα του Μαραθωνίου της Βοστώνης (Tritle 2000, Weiss-Krejci 2013: 286, Mendelsohn 2013).

Αλλά και στη σοφόκλεια «Αντιγόνη» η προβολή της ατίμωσης του προσωρινά έστω άταφου Πολυνείκη, όσο και αν είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την έντιμη ταφή του αδελφού του Ετεοκλή, ποιοτικά και ποσοτικά υπερέχει. Στο έργο ο δεύτερος, ο Ετεοκλής, έχει ήδη ταφεί με τις πρέπουσες τιμές, ενώ ο πρώτος, στον οποίο διεξοδικότερα και με έμφαση αναφέρονται τόσο η Αντιγόνη όσο και κυρίως στο διάγγελμά του ο Κρέοντας, παραμένει άταφος, για να κατασπαραχθεί από σκυλιά και όρνια. Εξακτινωμένη προς προηγούμενα και επόμενα «κείμενα» η προβεβλημένη ατίμωση του Πολυνείκη υποχρεώνει τον αναγνώστη όχι ακριβώς να μειώσει το προφίλ του Κρέοντα ως απολυταρχικού ηγέτη, αλλά, επανασηματολογώντας το διάγγελμα του, να τον επαναξιολογήσει, ερμηνεύοντας τη στάση του τουλάχιστον σε ένα πιο πολύπλοκο επίπεδο, που έχει ισχυρή παρουσία τόσο στον μύθο όσο και στα «κείμενα» του τότε και του σήμερα.

Η διακειμενική προσέγγιση του διπλού θέματος στο συγκεκριμένο σενάριο υπολογίζει, ωστόσο, και στην παιδαγωγική διάσταση της διακειμενικότητας. Η οποία θεωρείται (Bloome & Egan-Robertson 2004: 24) ως κοινωνική κατασκευή που στο εκπαιδευτικό περιβάλλον εντοπίζεται στην αναπτυσσόμενη κοινωνική αλληλεπίδραση των μαθητών ως αναγνωστών και συγγραφέων, είτε μεταξύ τους είτε με τα ίδια τα κείμενα και γενικότερα με τη γλώσσα. Αν, πιο συγκεκριμένα, οι ερμηνευτικοί διακειμενικοί δεσμοί αφορούν αναλογικές ή ομοιοματικές, συνδέσεις ανάμεσα στη γλώσσα, την εικονογραφία, τους χαρακτήρες και τα θέματα σε ποικίλα γένη και είδη λόγου, οι παιδαγωγικοί διακειμενικοί δεσμοί αναφέρονται, ως επί το πλείστον, στον διάλογο που αναπτύσσουν οι μαθητές μέσω των κειμένων,

διαμοιραζόμενοι κοινές εμπειρίες και γνώσεις που ενισχύουν τις μεταξύ τους σχέσεις αποκλείοντας άλλες που δεν τους αντιπροσωπεύουν.

Σήμερα, εξάλλου, τα ψηφιακά μέσα και οι διαδικτυακές τεχνολογίες Web 2.0 διαμεσολαβούν στον μετασχηματισμό των πολυμορφικών διακειμενικών δεσμών σε υπερμεσικούς, παρέχοντας τη δυνατότητα στους μαθητές να συνδυάσουν υπερκείμενα και πολυμέσα, προκειμένου να δημιουργήσουν σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικά σημειωτικά συστήματα, έννοιες και εργαλεία, καθώς επίσης να διερευνήσουν διαφορετικές όψεις και προοπτικές διαπραγμάτευσης ενός θέματος δουλεύοντας σε ομάδες. Τα έγγραφα Google συμβάλλουν, σε θεωρητικό και πρωτοβάθμιο ασφαλώς επίπεδο, προς την κατεύθυνση αυτή, ευνοώντας, σε μια κοινωνικο-πολιτιστική προοπτική, την εφαρμογή όψεων από την εγκαθιδρυμένη μάθηση, που καλλιεργείται με τα ομαδοσυνεργατικά σχήματα γραφής (Educause Learning Initiative 2008, Conner 2008, Zhou, et al. 2012, Denton, 2012, Oxnevad 2013).

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να ασκηθούν στη συγκριτική διερεύνηση ενός αρχαιοελληνικού κειμενικού θέματος, της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού, το οποίο παρουσιάζεται από διαφορετικές οπτικές γωνίες σε διεσπαρμένα, στον χρόνο και στον χώρο, είδη λόγου.
- Να μπορούν να παρακολουθούν, στα βασικά του σημεία, την εξέλιξη και τις μεταλλαγές που υφίσταται το διπλό θέμα της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού, διαχρονικά και συγχρονικά, ανάλογα με το κειμενικό είδος, την εποχή, καθώς επίσης τα μέσα στα οποία συντηρείται και με τα οποία προβάλλεται.

- Να γνωρίσουν είδη λόγου της αρχαιοελληνικής γραμματείας –εκτός του κανόνα του σχολικού προγράμματος– και στις μεταξύ τους διακειμενικές σχέσεις, τα οποία πραγματεύονται με ποικίλους τρόπους και από διαφορετικές οπτικές γωνίες το διπλό θέμα της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού.
- Αποστασιοποιούμενοι από τα προσωπικά τους βιώματα, αξίες, εμπειρίες και πρότυπα ζωής, να καλλιεργήσουν αναγνωστικές δεξιότητες τέτοιες ώστε να μπορούν να κατανοούν περιεχόμενα από παρελθοντικά είδη λόγου που πραγματεύονται το ίδιο θέμα, το διαχειρίζονται ωστόσο με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με την επικοινωνιακή λειτουργία που επιτελούν στο πλαίσιο του δικού τους πολιτισμού.
- Να συνειδητοποιήσουν ότι το αντιθετικό ζεύγος «έντιμοι» και «άτιμοι» για τους νεκρούς αποτελεί στοιχείο του δυτικού πολιτισμού, που θέτει προβλήματα και διλήμματα θρησκευτικά, ηθικά, πολιτικά από την ελληνική αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Γνώσεις για τη γλώσσα

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να ασκηθούν στη συστηματική συνανάγνωση του αρχαιοελληνικού κειμένου με τη μεταφρασμένη εκδοχή του.
- Να ενισχύσουν τις προσληπτικές τους ικανότητες ως προς τη μετάφραση των κλασικών κειμένων, συνεκτιμώντας τον σχετικό της και αυτόνομο χαρακτήρα.
- Να προσλάβουν τη διαδικασία της μετάφρασης ως δημιουργική διαδικασία εμπλουτισμού του πρωτότυπου λόγου με νέα στοιχεία, που τον ενισχύουν και τον αναδεικνύουν εξασφαλίζοντας έτσι την επιβίωσή του.
- Να εφαρμόζουν το κατάλληλο συνταίριασμα οπτικών αναπαραστάσεων και κειμενικών θεμάτων.

- Να διατυπώνουν υπεύθυνες απόψεις για την ευστοχία των επιλογών των μεταφραστών και, γενικότερα, για την αποτελεσματικότητα των μεταφράσεων.

Γραμματισμοί

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να ασκηθούν στη δημιουργική συνανάγνωση κειμενικών θεμάτων με τις εικονιστικές τους εκδοχές, συνειδητοποιώντας τη σχετική αυτονομία στη σχέση αλλά και τις αναλογίες της εικόνας με τη γραφή.
- Να εντοπίζουν και να ερμηνεύουν διακειμενικές σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικά γένη και είδη λόγου, καλλιεργώντας την ικανότητά τους στο να κατασκευάζουν συνδέσεις ανάμεσα σε διαφορετικά θέματα, έννοιες και μέσα.
- Να αποκτήσουν κριτική επίγνωση για σχέσεις και δεσμούς που εντοπίζουν οι ίδιοι ή στους οποίους παραπέμπονται από τρίτους.
- Να ενισχύσουν τις δεξιότητές τους στη συνεργατική παραγωγή λόγου, δουλεύοντας σε ομάδες και αξιοποιώντας διαδικτυακούς πόρους ανάγνωσης, γραψίματος και οπτικών αναπαραστάσεων.
- Να επεξεργάζονται και να συνθέτουν πληροφορίες τις οποίες να μπορούν να εμπλουτίζουν, να βελτιώνουν και να αναθεωρούν μέσω του διαλόγου με τους συμμαθητές τους.

Διδακτικές πρακτικές

Στο σενάριο εφαρμόζονται διδακτικές πρακτικές με τις οποίες οι μαθητές / μαθήτριες:

- Ενισχύουν και βελτιώνουν τις δεξιότητες και την κουλτούρα τους στο συνεργατικό γράψιμο.
- Καλλιεργούν δεξιότητες διαλογικής και κριτικής επεξεργασίας και παρουσίασης του υλικού το οποίο μελετούν για να δημοσιεύσουν.
- Διαμορφώνουν ανεκτική και θετική στάση απέναντι στην άποψη των άλλων, που μπορεί να διαφέρει από τη δική τους.

- Αυτενεργούν στο πλαίσιο κοινοτήτων μάθησης και παίρνουν πρωτοβουλίες, προκειμένου να βελτιώσουν την εργασία τους και να συνθέσουν κείμενα πρωτότυπα που τους εκφράζουν.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Η αφορμή για τη σύνταξη του προκείμενου σεναρίου και της διερεύνησης με τους μαθητές της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή είναι το γεγονός ότι: στη διδακτική πράξη η τιμή της ταφής, που αποδίδεται από τον Κρέοντα στον υπερασπιστή της πόλης του Ετεοκλή, διαχωρίζεται από την ατιμωτική που επιφυλάσσει ο άρχοντας της Θήβας για τον προδότη και ιερόσυλο αδελφό του Πολυνείκη. Επιπρόσθετα, η διάκριση αυτή αξιολογείται θετικά υπέρ της Αντιγόνης, που αναλαμβάνει λαθραία, με την πράξη της ταφής, την αποκατάσταση της τιμής του Πολυνείκη, με αποτέλεσμα η διαταγή του Κρέοντα να μείνει ο ιερόσυλος και προδότης της Θήβας άταφος, λεία στα σκυλιά και τα όρνια, να εμφανίζεται εντελώς αδικαιολόγητη, ασεβής, υβριστική και απάνθρωπη. Σε αυτήν την προοπτική, ο Κρέοντας είναι εξ αρχής μέχρι τέλους στην «Αντιγόνη» τυραννική μορφή, στον βαθμό μάλιστα που δεν επιτρέπει την ταφή του ιερόσυλου και προδότη έστω εκτός των ορίων της Θήβας.

Το ενδεχόμενο περί του αντιθέτου, ότι δηλαδή ο Κρέοντας θα μπορούσε (κατά το σχολικό εγχειρίδιο, Δρακόπουλος κ.ά, 2007: 144) να επιτρέψει την ταφή έξω από τα όρια της πόλης, συνιστά σοφιστεία, στον βαθμό που δεν δηλώνεται πουθενά στο έργο κάτι τέτοιο και δεν αναφέρεται από κανέναν, ακόμη και από τον μάντη Τειρεσία. Εξάλλου, η εικόνα του «παραβάτη» της παράδοσης ηγέτη της Θήβας δεν μπορεί να δικαιολογήσει γιατί τελικά ο Πολυνείκης θάβεται από τον ίδιο στην πατρίδα (Oudemans & Lardinois 1987: 162). Χρειάζεται, επομένως, οι μαθητές να διαμορφώσουν για το θέμα της ατίμωσης του νεκρού, και για τον Κρέοντα που την

επιβάλλει, μια διαφορετική, πιο σύνθετη και δικαιολογημένη από τα κείμενα, άποψη, που να τεκμηριώνει το διάγγελμά του ως προς τους δύο αδελφούς.

Στο σενάριο αυτό οι μαθητές, κατά πρώτο λόγο, αναλαμβάνουν να διερευνήσουν αν, κατά πόσο και πώς στην πλήρη διάζευξη της τιμής του νεκρού Ετεοκλή από την ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη υπάρχουν περιθώρια σύζευξης, και, κατά δεύτερο λόγο, να διερευνήσουν τις προϋποθέσεις εκείνες κάτω από τις οποίες η απόφαση του Κρέοντα θα μπορούσε να αποδειχθεί, εν μέρει τουλάχιστον, επιβεβλημένη. Η αντιμετώπιση των δύο αυτών προβληματικών περιοχών γίνεται με τη διακειμενική προσέγγιση του διπλού θέματος της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού σε προγενέστερα και μεταγενέστερα κείμενα και πόρους της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και του πολιτισμού. Και όχι μόνο αυτό: ενδεικτικές ανακλάσεις του διπλού θέματος στη σύγχρονη «πολεμική» πραγματικότητα / επικαιρότητα συνεισφέρουν στο να γίνει αντιληπτό ότι τιμή και ατίμωση του νεκρού είναι δομικά στοιχεία της πολιτισμένης «ανθρωπιάς» και μαζί της φυσικής «απανθρωπιάς» του δυτικού πολιτισμού.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Θεματικός πυρήνας της διακειμενικής προσέγγισης του διπλού θέματος της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή αποτελεί καταρχήν το διάταγμα του Κρέοντα (στ. 162-210). Ωστόσο, αντιμετωπίζεται αυτό στη σχέση του τόσο με την προηγούμενη ανακοίνωση της Αντιγόνης στην Ισμήνη ότι θα θάψει τον αδελφό της Πολυνείκη (στ. 21-99) όσο και με την μετέπειτα απολογία της στον Κρέοντα ότι τον έθαψε, υπακούοντας στους νόμους των θεών και του κάτω κόσμου (στ. 450-470). Λαμβάνονται, επίσης, υπόψη τόσο η δήλωση του μάντη Τειρεσία σχετικά με τις ολέθριες συνέπειες της απόφασης του Κρέοντα να αφήσει τον Πολυνείκη άταφο (στ. 999-1032), όσο και η αποκάλυψη του Αγγέλου στην Ευρυδίκη (1192-1205) ότι ο βασιλιάς της Θήβας, αργά έστω, απέδωσε τις πρέπουσες τιμές ταφής σε αυτόν.

Στο προκείμενο, επίσης, σενάριο προβληματοποιείται ο διδακτικός στόχος του μαθήματος «Να επισημάνουν [οι μαθητές] το βασικό πρόβλημα της τραγωδίας, που δημιουργείται από τη στάση των ηρώων απέναντι στην οφειλόμενη τιμή προς τους νεκρούς» ([Οδηγίες, σ. 38](#)), υπό την έννοια ότι η τιμή προς τους νεκρούς μέσα στο έργο δεν είναι τελεσίδικα και εξ αρχής “οφειλόμενη”. Εφαρμόζεται, ωστόσο, ο αμέσως επόμενος διδακτικός στόχος του μαθήματος ([Οδηγίες, αυτόθι](#)), ο οποίος διορθώνει προφανώς τον προηγούμενο: «Να αποφύγουν [οι μαθητές] την ερμηνεία της τραγωδίας σε επίπεδο σχηματικό και αφηρημένο-ιδεολογικό, ως σύγκρουση π.χ. γραπτών και άγραφων νόμων, πολιτείας και οικογένειας κ.ά».

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Η αξιοποίηση των ΤΠΕ στο προκείμενο σενάριο, αν και εξυπηρετεί ως επί το πλείστον κειμενοκεντρικές και διακειμενικές ανάγκες, δεν είναι πρόσθετο βιβλίο, αλλά περιβάλλον πρακτικής γραμματισμού των μαθητών, που αλλάζει την υπάρχουσα λογική διδακτικής και παιδαγωγικής προσέγγισης της «Αντιγόνης», επειδή δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές:

- Να διαχειριστούν υλικό με τρόπους που δεν μπορούν να εφαρμοστούν στα παραδοσιακά μέσα, αξιοποιώντας διαλογικά και διερευνητικά περιβάλλοντα εργασίας.
- Να αναπτύξουν ή να καλλιεργήσουν κατάλληλες δεξιότητες κριτικής επεξεργασίας, σύνθεσης και παρουσιάσής του.
- Να παράγουν εικονογραφημένα κείμενα, αξιοποιώντας δύο σημαντικούς σημειωτικούς πόρους (το κείμενο με την εικόνα), που έχουν πραγματικούς αποδέκτες.
- Να συνεργάζονται σε πραγματικό χρόνο, πραγματευόμενοι θέματα από διαφορετικές οπτικές.

- Να δοκιμάζουν συνεργατικές διαδικασίες και σχήματα γραφής, σχολιάζοντας στο πλαίσιο των ομάδων τις εργασίες τους, να τις διορθώνουν και να αναστοχάζονται την ποιότητα των αποτελεσμάτων τους.

Κείμενα

Κείμενα σχολικών εγχειριδίων

Δραματική Ποίηση Β΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας - Σοφοκλέους, *Τραγωδία: «Αντιγόνη», Α΄ Επεισόδιο: στ. 162-210* [Ψηφιακό Σχολείο]. Βλ., επίσης, μεμονωμένους [τους στίχους 162-210](#) από το σχολικό βιβλίο σε μετάφραση Κ. Χ. Μύρη [GoogleDocs].

Θουκυδίδη, «Περικλέους Επιτάφιος» Γ΄ Λυκείου:

-[Κεφάλαιο 34](#)

-[Κεφάλαιο 37](#).

-[Μετάφραση κειμένου](#)

[Ομηρικά Έπη: «Ιλιάδα» Β΄ Γυμνασίου](#). Βλ., επίσης, στο ψηφιακό σχολικό βιβλίο, [ραψωδία Ω, στ. 678-805](#), Διαθεματικές Δραστηριότητες – Σχέδια Εργασίας: 1, τρίτος υπερσύνδεσμος από το Πρόσθετο ψηφιακό υλικό στο πλαίσιο του ψηφιακού εμπλουτισμού σχολικών βιβλίων από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας: [«Τα ταφικά έθιμα στη μυκηναϊκή εποχή: υλικό για τη δραστηριότητα»](#).

Κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων

Γρυπάρης. Ι. Ν. 1900. *Οι τραγωδίες του Σοφοκλέους. Ι: Αντιγόνη: στ. 162-210, Ηλέκτρα, Αίας, Τραχίνιαι*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» [GoogleDocs].

Καργάκος, Σ. 1998. *Λυκούργος. «Κατά Λεωκράτους»*. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Αθήνα: Κάκτος. Απόσπασμα: [«Κατά Λεωκράτους» 111-114](#) [GoogleDocs].

Κουσουνέλος, Γ. 1992. *Πλάτων. «Νόμοι»*, τόμ. 5. Αθήνα: Κάκτος. **Απόσπασμα:**

Νόμοι

Κρέων και Αντιγόνη (ερμηνευτική προσέγγιση). Απόσπασμα από το έργο του Winnington – Ingram, R. P. 1999. *Σοφοκλής: Ερμηνευτική προσέγγιση*. Μτφρ. Ν. Κ. Πετρόπουλος & Χ. Π. Φαράκλας. Αθήνα: Καρδαμίτσας [«Εκηβόλος» – Ιστοσελίδα για τον Αρχαίο Ελληνικό Πολιτισμό].

Μαρωνίτης, Δ. Ν. 1994. *Επιλεγόμενα, Νέκυνια*. Αθήνα: Στιγμή, 65-66: «Συνανάγνωση Οδύσσειας και Ιλιάδας» [«Έπεα & γράμματα αρχαιογνωσίας & νεογνωσίας» - Ιστοσελίδα του Λάμπρου Πόλκα].

— 2006. *Ομήρου «Οδύσσεια»*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ:

- Ραψωδία λ 51-80: Συνάντηση του νεκρού Ελήγορα με τον Οδυσσέα
- Ραψωδία φ 437-477: Μνηστηροφονία
- Ραψωδία ω 412-437: Αντίδραση των συγγενών των μνηστήρων στην εξόντωσή τους. [GoogleDocs]

— 2009. *Ομήρου «Ιλιάς»*. Μετάφραση, προλεγόμενα, επιλεγόμενα. Αθήνα: Άγρα:

- Προοίμιο «Ιλιάδας»: Α 1-7
- Ραψωδία Ζ 407-430: Ομιλία της Ανδρομάχης με τον Έκτορα
- Ραψωδία Η 417-437: Αναίρεση των νεκρών
- Ραψωδία Π 431-683: Η κηδεία του Σαρπηδόνα
- Ραψωδία Χ 33-78: Προτροπή του Πριάμου στον Έκτορα να μη μονομαχήσει με τον Αχιλλέα
- Ραψωδία Χ 330-411: Αικισμός του Έκτορα
- Ραψωδία Ψ 59-107: Συνάντηση του νεκρού Πατρόκλου με τον ενύπνιο Αχιλλέα.
- Ραψωδία Ψ 154-261: Η κηδεία του Πατρόκλου

- Ραμφωδία Ω 576-803: [Η κηδεία του Έκτορα](#) [GoogleDocs].
- 2012. Σοφοκλής. «Αίας». Μετάφραση, επιλεγόμενα. Αθήνα: ΜΙΕΤ. **Απόσπασμα:**
- 2014. Σοφοκλής. «Αντιγόνη»: [στ. 162-210](#). Αθήνα: υπό έκδοση [GoogleDocs].
- Μαρωνίτης, Δ. & Λ. Πόλκας. 2007. «[Αρχαϊκή Επική Ποίηση: Από την Ιλιάδα στην Οδύσσεια](#)». Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση. Θεσσαλονίκη: ΚΕΕ / ΙΝΣ (Ιδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη) [Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα - Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας]
- Μαυρόπουλος, Θ. 2008. *Ευριπίδης. «Ηλέκτρα»*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος. Απόσπασμα: [«Ηλέκτρα» στ. 880-905](#) [GoogleDocs].
- 2008. *Ευριπίδης. «Ρήσος»*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος. Απόσπασμα: [«Ρήσος» στ. 487-517](#) [GoogleDocs].
- «Μνημοσύνη»: Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας – Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα – Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας:
- Ηρόδοτος, [«Ιστορίες» 9.76.1-9.79.2](#). Στο *Ηροδότου «Ιστορία»*. ΟΥΡΑΝΙΑ-ΚΑΛΛΙΟΠΗ. 1995. Μετάφραση Η. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Γκοβόστης.
- Ξενοφών, [«Ελληνικά» 1.1.1.-1.1.26](#). Στο *Ξενοφώντος «Ελληνικά»*. 2012 [1966]. Μετάφραση Ρ. Ρούφος. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Μπαζάκου – Μαραγκουδάκη, Στ. 1996. *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία. Σοφοκλής. «Αντιγόνη»*: [στ. 162-210](#). Αθήνα: Dian Books.
- Μπάρμπας, Ι. 2003. *Λυρική ποίηση: Τυρταίος, «Υποθήκη για την πατρίδα» 10.1-14 & 15-32*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. 2006. *Σοφοκλή «Αντιγόνη»*: [στ. 162-210](#). Επίδαυρος: Η νέα ΣΚΗΝΗ – Θέατρο Οδού Κυκλάδων [GoogleDocs].

Παπαχατζής, Ν. 1974. *Παυσανίου «Ελλάδος Περιήγησις»*. Αττικά. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. Απόσπασμα: [«Ελλάδος Περιήγησις»](#). Αττικά, 1.32.5.

Perseus Digital Library – Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Περσέα:

-Αισχύλος, [«Επτά επί Θήβας»](#), στ. 1-38. Στο *Aeschylus in two volumes*. 1926. Engl. translation Herbert Weir Smyth. Cambridge, Mass., Harvard University Press / London, William Heinemann, Ltd.

-Δημοσθένης, [«Περί της παραπροσβείας»](#) 246. Στο *Demosthenis. Orationes*. I-III. 1903. Ed. S. H. Butcher. Oxford: Clarendon Press.

-Διόδωρος Σικελιώτης, [«Βιβλιοθήκη»](#) 16.25.1. Στο *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes*. Vol. 4-8. 1989. Engl. translation C. H. Oldfather. Cambridge, Mass.: Harvard University Press / London: William Heinemann, Ltd.

-Διονύσιος Αλικαρνασσεάς, [«Περί συνθέσεως ονομάτων»](#) 1. Στο *Dionysii Halicarnasei Quae Exstant*, v. VI. 1904. *Dionysius of Halicarnassus*. Ed. Ludwig Radermacher. Leipzig: In Aedibus B. G. Teubneri.

-Ευριπίδης, [«Ηλέκτρα»](#), στ. 1-49. Στο *Euripidis Fabulae*, v. II & III. 1913. Ed. Gilbert Murray. Oxford: Oxford Clarendon Press.

-Θουκυδίδης, [«Ιστορίες»](#) 1.1. Στο *Thucydides. Historiae* I-II. 1942. Ed. H. S. Jones & J. E. Powell. Oxford: Oxford University Press.

-Λυκούργος, [«Κατά Λεωκράτους»](#) 1.1. Στο *Minor Attic Orators in two volumes*, v. 2. 1962. Engl. translation by J. O. Burt. Cambridge, MA, Harvard University Press / London, William Heinemann Ltd.

-Όμηρος, [«Ιλιάδα»](#) A 1-610. Στο *Homeri Opera in five volumes*. 1920. Ed. D. B. Munro – T. W. Allen. Oxford: Oxford University Press.

-Όμηρος, [«Οδύσσεια» α 1-444](#). Στο *The Odyssey* I-II. 1919. Engl. translation A.T. Murray. Cambridge, MA., Harvard University Press / London, William Heinemann, Ltd.

-Πλάτων, [«Νόμοι» 1.624a](#). Στο *Platonis Opera*. 1903. Ed. John Burnet. Oxford: Oxford University Press.

-Πλούταρχος, [«Βίοι Δέκα ρητόρων»: 1. Αντιφών](#). Στο *Plutarch. Moralia*. I-VII, v. 5. 1893. Ed. G. N. Bernardakis. Leipzig: Teubner.

-Σοφοκλής, [«Αίας», στ. 1-35](#). Στο *Sophocles. Vol 2: Ajax. Electra. Trachiniae. Philoctetes*. 1913. Engl. translation F. Storr. The Loeb Classical Library, 21. Francis Storr. London; New York. William Heinemann Ltd.; The Macmillan Company.

-[Τυρταίος](#). Στο *Elegy and Iambus*. 1931. Engl. translation J. M. Edmonds. Cambridge, MA. Harvard University Press / London. William Heinemann Ltd.

Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα – Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας:

-Δημοσθένης, [«Επιτάφιος» 1-5](#). Στο *Demosthenis Orationes* I–III. 1903–31 [ανατ. 1960–66]. Ed. S. H. Butcher & W. Rennie. Oxford: Clarendon Press.

-Λυσίας, [«Επιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς» 1-3, 7](#). Στο *Lysias*. 1930. Ed. W.R.M. Lamb. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press / London: William Heinemann Ltd.

-Σοφοκλής, [«Αντιγόνη»](#). Στο *Sophoclis Fabulae*. 1907. Ed. A.C. Pearson. Oxford: Clarendon Press.

Ρούσσο, Τ. 1973. *Αισχύλου Τραγωδίες*. Αθήνα: Πλειάς.

Ρούφος, Ρ. 2000. *Ξενοφώντος «Ελληνικά»*, τόμ. 1. Αθήνα: Ωκεανίδα. Απόσπασμα: [«Ελληνικά» 1.7.16-1.7.23](#) [GoogleDocs].

Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. 2002. *Πλάτων. «Πολιτεία»*. Εισαγωγικό σημείωμα, μετάφραση, ερμηνευτικά σημειώματα. Αθήνα: Πόλις. Απόσπασμα: [«Πολιτεία» 469c-e](#) [GoogleDocs].

— 2011. *Θουκυδίδη, «Ιστορία»*. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Αθήνα: Πόλις. Απόσπασμα: [«Ιστορία» 4.97-98, 5.74.1-3, 1.126.3-12 & 1.138.3-6](#) [GoogleDocs].

Τοπούζης, Κ. 1993. *Ευριπίδης. Ικέτιδες*. Αθήνα: Επικαιρότητα. **Απόσπασμα:**

Φιλολογική ομάδα Κάκτου. 1994. *Δημοσθένης. «Περί της Παραπρεσβείας»*. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Αθήνα: Κάκτος. Απόσπασμα: [«Περί της Παραπρεσβείας» 246-249](#) [GoogleDocs].

— 1995. *Πλούταρχος. «Ηθικά»*, τόμ. 22. Αθήνα: Κάκτος. Απόσπασμα: [«Ηθικά». Βίοι των δέκα ρητόρων: Αντιφών](#) [GoogleDocs].

— 1998. *Διόδωρος Σικελιώτης. «Βιβλιοθήκη»*, τόμ. 12. Αθήνα, Κάκτος. Απόσπασμα: [«Βιβλιοθήκη» 25.1-3](#) [GoogleDocs].

— 2003. *Διονύσιος Αλικαρνασσεάς. «Περί συνθέσεως ονομάτων»*, τόμ. 16. Αθήνα: Κάκτος. Απόσπασμα: [«Περί συνθέσεως ονομάτων», 18](#) [GoogleDocs].

Χουρμουζιάδης, Ν. Χ. 2000. *Ευριπίδη «Φοίνισσες»*. Αθήνα: Στιγμή. Απόσπασμα: [«Φοίνισσες», στ. 1584-1709](#) [GoogleDocs].

Χρηστομάνος, Κ. 1942 [1912]. *Σοφοκλέους «Αντιγόνη»*: [στ. 162-210](#). Αθήνα: ΦΕΞΗ.

Υποστηρικτικό/εκπαιδευτικό υλικό

Βίντεο

«Ο “νεκρώσιμος νόστος” αμερικανού στρατιώτη στην πατρίδα του»

«Κακοποίηση αφγανών ανταρτών από αμερικανούς στρατιώτες»

Φωτογραφίες / Εικόνες

[«Εντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) [πηγή: Flickr - Photo Sharing]

Ιστοσελίδες

“Ancient-dromena” – Αρχαία Ελληνική Γραμματεία [Ιστολόγιο του Τ. Πάσχου]:

-[Εισαγωγή στην «Ηλέκτρα» του Ευριπίδη](#), 22/10/2009

-[Εισαγωγή στις «ΙΚέτιδες» του Ευριπίδη](#), 31/10/2009

-[Εισαγωγή στις «Φοίνισσες» του Ευριπίδη](#), 15/11/2009

-[Εισαγωγή στον «Ρήσο» του Ευριπίδη](#), 24/09/2010.

[«Γεννάδειο Πειραματικό»](#) [Προσωπικό ιστολόγιο του δημιουργού του σεναρίου Λάμπρου Πόλκα για τα φιλολογικά μαθήματα].

[Ελληνική Βικιπαίδεια](#) [Ελεύθερη Διαδικτυακή Εγκυκλοπαίδεια].

Μαρωνίτης, Δ. Ν. [«Είδωλα καμώντων](#): Δύο διάσημες και συγγενικές σκηνές από την Ιλιάδα και από την Οδύσσεια», εφημ. «Το Βήμα», 19/08/1998.

[Perseus Digital Library](#) [Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Περσέα]

[Σοφοκλέους, «Αντιγόνη» - Ανάλυση](#) [πηγή: «Εκηβόλος» – Ιστοσελίδα για τον Αρχαίο Ελληνικό Πολιτισμό].

[Ψηφιοποιημένο Αρχείο Εθνικού Θεάτρου](#) [πηγή: Εθνικό Θέατρο].

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Φάση 1η: Εισαγωγή

Δραστηριότητα 1η. Τίτλος: «Παρακολούθηση βίντεο». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: βίντεο στα έγγραφα Google. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 20 λεπτά (1η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Στην εισαγωγική αυτή δραστηριότητα ο εκπαιδευτικός, προκειμένου να κινητοποιήσει το ενδιαφέρον των μαθητών και να προκαλέσει αντιδράσεις τους, τους εξοικειώνει με τη διαχρονική παρουσία του διπλού θέματος

(της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού), που τους είναι γνωστό ως διδαγμένο από την «Αντιγόνη». Προβάλλει έτσι, ως αφορμή, δύο σύντομα βίντεο που περιλαμβάνουν σκηνές απόδοσης τιμών και κακοποίησης νεκρών πολεμιστών από τη σύγχρονη επικαιρότητα. Συγκεκριμένα, στο **πρώτο βίντεο** προβάλλεται ο «νεκρώσιμος νόστος» ενός αμερικανού στρατιώτη από το Αφγανιστάν στην πατρίδα του, τις ΗΠΑ, ενώ στο **δεύτερο βίντεο** εμφανίζεται η κακοποίηση νεκρών αφγανών ανταρτών από αμερικανούς στρατιώτες. Ο εκπαιδευτικός συστήνει και σχολιάζει, όπου και όταν χρειάζεται, το περιεχόμενο των δύο βίντεο κατά τη διάρκεια της προβολής τους.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα αυτή δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 2η. *Τίτλος:* «Συζήτηση». *Ρόλοι:* Μαθητές σε ολομέλεια. *Πόροι:* βίντεο στα έγγραφα Google, έντυπες σημειώσεις. *Χώρος:* εργαστήριο Πληροφορικής. *Διάρκεια:* 25 λεπτά (1η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Οι μαθητές, με βάση κατευθυντήριες ερωτήσεις του εκπαιδευτικού, διατυπώνουν προφορικά εντυπώσεις και κρίσεις από την προηγούμενη παρακολούθηση των δύο βίντεο. Προσπάθεια καταβάλλεται ώστε οι εντυπώσεις και κρίσεις τους να αφορούνται από (και να σχετίζονται με) διδαγμένα χωρία της «Αντιγόνης», που αναφέρονται στην τιμή που αποδίδεται στον νεκρό Ετεοκλή και στην ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη.

Αξιολόγηση: Ο εκπαιδευτικός εκτιμά την ικανότητα και την ετοιμότητα των μαθητών να εντοπίζουν αφενός αναλογίες και διαφορές ανάμεσα σε ένα σύγχρονο και αρχαίο θέμα και να συνδέουν αφετέρου κειμενικές πληροφορίες, ή αναγνωστικές τους εμπειρίες με εικονικές αναπαραστάσεις.

Δραστηριότητα 3η. *Τίτλος:* «Σύσταση νέου θέματος». *Ρόλοι:* Εκπαιδευτικός. *Πόροι:* έγγραφα Google, Flickr. *Χώρος:* εργαστήριο Πληροφορικής. *Διάρκεια:* 45 λεπτά (2η ώρα: Παρασκευή).

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός συστήνει το θέμα του σεναρίου και παρουσιάζει αναλυτικά το ψηφιακό υλικό των δραστηριοτήτων που πρόκειται να εκτελέσουν οι

μαθητές σε ομάδες, καθώς επίσης τα μέσα και τον τρόπο αξιολόγησής τους. Θυμίζει, επίσης, στους μαθητές τους λογαριασμούς που ήδη έχουν για πρόσβαση στα έγγραφα Google, που τους παρουσιάζει, και στις εικόνες στο Flickr, καθώς επίσης τα σχήματα των ομάδων εργασίας, με τα οποία οι μαθητές είναι εξοικειωμένοι από προηγούμενες δραστηριότητές τους. Οι είκοσι δύο, συγκεκριμένα, μαθητές της τάξης χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες των τεσσάρων και δύο των τριών μαθητών. Κάθε ομάδα έχει έναν συντονιστή, ο οποίος έχει αυξημένες πρωτοβουλίες στη διαχείριση των κειμένων. Οι μαθητές, ενταγμένοι στις ομάδες τους, υποβάλλουν ερωτήσεις σε ό,τι δεν αντιλαμβάνονται και δοκιμάζουν οι ίδιοι την πρόσβαση στο ψηφιακό υλικό των εγγράφων Google και των εικόνων στο Flickr.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα αυτή δεν αξιολογείται.

Φάση 2η: Καταβολές της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού σε κείμενα και αναπαραστάσεις της αρχαϊκής εποχής.

Δραστηριότητα 4η. *Τίτλος:* «Μελέτη - επεξεργασία - σύνταξη εικονογραφημένων κειμένων από την ομηρική και αρχαϊκή λυρική ποίηση». *Ρόλοι:* Μαθητές σε ομάδες. *Πόροι:* έγγραφα Google, Flickr. *Χώρος:* κατ' οίκον. *Διάρκεια:* Παρασκευή-Τετάρτη.

Περιγραφή: Οι μαθητές, χωρισμένοι σε έξι ομάδες, με βάση γραπτές οδηγίες του εκπαιδευτικού τις οποίες κατέχουν και έχουν επίσης αναρτηθεί στα έγγραφα Google, μελετούν κατ' οίκον το υλικό που τους αναλογεί, το επεξεργάζονται και εκπονούν τις εξής εργασίες στα έγγραφα Google:

Η πρώτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα της «Ιλιάδας» ([την κηδεία του Σαρπηδόνα](#), [του Πατρόκλου](#) και [του Έκτορα](#)), συντάσσει μικροκείμενο με τον τίτλο «Η τιμή του νεκρού στην *Ιλιάδα* και στην *Αντιγόνη*», συγκρίνοντας τις ιλιαδικές σκηνές με χωρία του σοφόκλειου έργου που αναφέρονται στην απόδοση νεκρικών τιμών στον Ετεοκλή. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η δεύτερη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα της «Ιλιάδας» ([το προοίμιο](#), και [τον αικισμό του Έκτορα](#) από τον Αχιλλέα) συντάσσει μικροκείμενο με τον τίτλο «Η ατίμωση του νεκρού στην *Ιλιάδα* και την *Αντιγόνη*», συγκρίνοντας τις ιλιαδικές σκηνές με στίχους του σοφόκλειου έργου, που αναφέρονται στον ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η τρίτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα της «Ιλιάδας» ([τη συνάντηση του νεκρού Πατρόκλου με τον ενύπνιο Αχιλλέα](#)) και «Οδύσσειας» ([του νεκρού Ελπήνορα με τον Οδυσσέα](#) στον κάτω κόσμο), συντάσσει μικροκείμενο με τον τίτλο «Συναντήσεις νεκρών με ζωντανούς: από την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή», συγκρίνοντας το ιλιαδικό και το οδυσειακό επεισόδιο με στίχους του σοφόκλειου έργου, που αναφέρονται στην τιμή που αποδίδεται στον νεκρό Ετεοκλή και την ατίμωση που προβλέπεται για τον νεκρό Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η τέταρτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό χωρίο από την «Ιλιάδα» ([την προτροπή του Πριάμου στον Έκτορα να μη μονομαχήσει με τον Αχιλλέα](#)) και μια ελεγεία του Τυρταίου ([την Υποθήκη για την πατρίδα](#)), συντάσσει μικροκείμενο με τον τίτλο «Τιμή και ατίμωση του νεκρού: από τα ομηρικά έπη στη λυρική ποίηση», συγκρίνοντας τα δύο αυτά χωρία με στίχους του σοφόκλειου έργου, που αναφέρονται στον ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η πέμπτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα από την «Ιλιάδα» (την [ομιλία της Ανδρομάχης με τον Έκτορα](#) και την [αναίρεση των νεκρών](#) από Αχαιούς και Τρώες), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Εξαιρέσεις στον κανόνα της ατίμωσης του νεκρού», συγκρίνοντας τα δύο αυτά κείμενα με στίχους του σοφόκλειου έργου, που αναφέρονται στην τιμή που αποδίδεται στον νεκρό Ετεοκλή και την ατίμωση που προβλέπεται για τον νεκρό Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η έκτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα από την «Οδύσσεια» (τη [μνηστηροφονία](#) και την [αντίδραση των συγγενών των μνηστήρων](#) στην εξόντωσή τους), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Βίαιος θάνατος των μνηστήρων: από την *Οδύσσεια* στην *Αντιγόνη*», συγκρίνοντας τα δύο αυτά κείμενα με στίχους του σοφόκλειου έργου, που αναφέρονται στην τιμή που αποδίδεται στον νεκρό Ετεοκλή και την ατίμωση που προβλέπεται για τον νεκρό Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Δραστηριότητα 5η. *Τίτλος: «Ανατροφοδότηση». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 20 λεπτά (3η ώρα: Τετάρτη).*

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός, έχοντας ελέγξει συστηματικά τα συνταγμένα εικονογραφημένα κείμενα των έξι ομάδων και συνεχίζοντας, διά ζώσης τώρα, τις εξ αποστάσεως παρεμβάσεις στις εργασίες τους, επισημαίνει αβλεψίες και παραναγνώσεις δίνοντας οδηγίες για διορθώσεις.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 6η. *Τίτλος: «Βελτίωση συνταγμένων κειμένων». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 25 λεπτά (4η ώρα: Τετάρτη).*

Περιγραφή: Οι μαθητές, με βάση την ανατροφοδότηση που παίρνουν από τον εκπαιδευτικό, προβαίνουν σε βελτιώσεις και διορθώσεις των κειμένων που έχουν συντάξει.

Αξιολόγηση: Όταν οι μαθητές ολοκληρώσουν τις δραστηριότητες της φάσης αυτής, αξιολογούνται ηλεκτρονικά μέσω των εγγράφων Google, με κοινή κλίμακα κριτηρίων επίδοσης ως προς: α) [τη διαδικασία μάθησης ανά μαθητή](#), β) [το αποτέλεσμα μάθησης ανά ομάδα](#).

Φάση 3η: Προβολές του θέματος της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού σε κείμενα και αναπαραστάσεις της κλασικής και μετακλασικής εποχής.

Δραστηριότητα 7η. *Τίτλος: «Παρουσίαση νέας ενότητας». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 45 λεπτά (5η ώρα: Παρασκευή).*

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει στους μαθητές τη νέα φάση των δραστηριοτήτων που θα εκτελέσουν με τις ίδιες ομάδες. Επίσης, οι μαθητές, ενταγμένοι στις ομάδες τους, υποβάλλουν ερωτήσεις σε ό,τι δεν αντιλαμβάνονται και δοκιμάζουν οι ίδιοι την πρόσβαση στο ψηφιακό υλικό των εγγράφων Google και των εικόνων στο Flickr.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 8η. *Τίτλος: «Μελέτη – επεξεργασία - σύνταξη εικονογραφημένων κειμένων της αττικής πεζογραφίας». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr. Χώρος: κατ' οίκον. Διάρκεια: Παρασκευή-Τετάρτη.*

Περιγραφή: Οι μαθητές, χωρισμένοι σε έξι ομάδες, με βάση γραπτές οδηγίες του εκπαιδευτικού που ήδη κατέχουν και έχουν επίσης αναρτηθεί στα έγγραφα Google, μελετούν κατ' οίκον το υλικό που τους αναλογεί, το επεξεργάζονται και εκπονούν τις εξής εργασίες στα έγγραφα Google:

Η πρώτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα από την «Ιστορία» του Θουκυδίδη ([4.97-98](#) & [5.74.1-3](#)), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Διεκδίκηση του δικαιώματος της αναίρεσης νεκρών», συγκρίνοντας τα ιστορικά γεγονότα του Θουκυδίδη με στίχους του σοφόκλειου έργου, που αναφέρονται στην έντιμη ταφή του νεκρού Ετεοκλή και την ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η δεύτερη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα από τον Πλούταρχο ([«Ηθικά»](#)), τον Διόδωρο Σικελιώτη ([«Βιβλιοθήκη»](#)) και τον Ξενοφώντα ([«Ελληνικά»](#)), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Ψηφίσματα για τους απόβλητους νεκρούς: προδότες και ιερόσυλους», συγκρίνοντας τις σχετικές αποφάσεις με στίχους του σοφόκλειου έργου που αναφέρονται στην ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσουν με λεζάντες στο κείμενο που έχουν συντάξει.

Η τρίτη ομάδα, μελετώντας αποσπάσματα από τους «Επιταφίους» των Θουκυδίδη ([2.34](#) & [2.37](#), σε μετάφραση [εδώ](#)), Λυσία ([1-3](#), [7](#)), και Δημοσθένη ([1-5](#)), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Ο πάτριος νόμος της τιμής των νεκρών στους «Επιταφίους» λόγους», συγκρίνοντας εθιμικές διαδικασίες της ταφής των θανόντων πολεμιστών στην κλασική εποχή, με στίχους του σοφόκλειου έργου που αναφέρονται στην απόδοση τιμών στον νεκρό Ετεοκλή. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η τέταρτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα από την «Ιστορία» του Θουκυδίδη ([1.126.3-12](#) & [1.138.3-6](#)) και τον ρήτορα Λυκούργο ([«Κατά Λεωκράτους»](#)), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο

«Εφαρμογές αποφάσεων για τους προδότες και τους ιερόσυλους», συγκρίνοντας το περιεχόμενο των αποσπασμάτων με στίχους του σοφόκλειου έργου που αναφέρονται στην ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η πέμπτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό απόσπασμα από τον Πλάτωνα ([«Πολιτεία»](#)), του περιηγητή Πausanias ([«Αττικά»](#)) και απόσπασμα στο διαδίκτυο από τις [«Ιστορίες»](#) του Ηροδότου, συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Ηθική και ιδεολογήματα για τον ατιμασμένο νεκρό», συγκρίνοντας τα σχετικά κείμενα με στίχους του σοφόκλειου έργου που αναφέρονται στην τιμή που αποδίδεται στον νεκρό Ετεοκλή σε αντίθεση προς την ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η έκτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένα από τον εκπαιδευτικό αποσπάσματα του Πλάτωνα ([«Νόμοι»](#)), του Διονυσίου Αλικαρνασσεά ([«Περί συνθέσεως ονομάτων»](#)) και του Δημοσθένη ([«Περί της Παραπροεσβείας»](#)), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Πρόσθετες μαρτυρίες που δικαιολογούν το διάγγελμα του Κρέοντα για τον Πολυνείκη στην *Αντιγόνη*», συγκρίνοντας τα σχετικά κείμενα με στίχους του σοφόκλειου έργου που αναφέρονται στην ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη. Εντοπίζει, επίσης, σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Δραστηριότητα 9η. Τίτλος: «Ανατροφοδότηση». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 20 λεπτά (6η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός, έχοντας ελέγξει συστηματικά τα συνταγμένα εικονογραφημένα κείμενα των έξι ομάδων και συνεχίζοντας διά ζώσης τώρα τις εξ αποστάσεως παρεμβάσεις στις εργασίες τους, επισημαίνει αβλεψίες και παραναγνώσεις δίνοντας οδηγίες για διορθώσεις.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 10η. Τίτλος: «Βελτίωση συνταγμένων κειμένων». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 25 λεπτά (6η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Οι μαθητές, με βάση την ανατροφοδότηση που πήραν από τον εκπαιδευτικό, προβαίνουν σε βελτιώσεις και διορθώσεις των κειμένων που έχουν συντάξει.

Αξιολόγηση: Όταν οι μαθητές ολοκληρώσουν τις δραστηριότητες της φάσης αυτής αξιολογούνται ηλεκτρονικά, μέσω των εγγράφων Google, με κοινή κλίμακα κριτηρίων επίδοσης ως προς: α) [τη διαδικασία μάθησης ανά μαθητή](#), β) [το αποτέλεσμα μάθησης ανά ομάδα](#).

Φάση 4η: Προβολές του θέματος της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού στο αρχαιοελληνικό δράμα.

Δραστηριότητα 11η. Τίτλος: «Παρουσίαση νέας ενότητας». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr, ιστοσελίδα του Εθνικού Θεάτρου. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 45 λεπτά (7η ώρα: Παρασκευή).

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει στους μαθητές τη νέα φάση των δραστηριοτήτων που θα εκτελέσουν με τις ίδιες ομάδες. Επίσης, οι μαθητές, ενταγμένοι στις ομάδες τους, υποβάλλουν ερωτήσεις σε ό,τι δεν αντιλαμβάνονται και δοκιμάζουν οι ίδιοι την πρόσβαση στο ψηφιακό υλικό των εγγράφων Google και των εικόνων στο Flickr.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 12η. Τίτλος: «Μελέτη – επεξεργασία – σύνταξη εικονογραφημένων κειμένων της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι:

έγγραφα Google, Flickr, ιστοσελίδα του Εθνικού Θεάτρου. Χώρος: κατ' οίκον.
Διάρκεια: Παρασκευή-Τετάρτη.

Περιγραφή: Οι μαθητές, χωρισμένοι σε έξι ομάδες, με βάση γραπτές οδηγίες του εκπαιδευτικού που ήδη κατέχουν και έχουν αναρτηθεί στα έγγραφα Google, μελετούν κατ' οίκον το υλικό που τους αναλογεί, το επεξεργάζονται και εκπονούν τις εξής εργασίες στα έγγραφα Google:

Η πρώτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό απόσπασμα από την τραγωδία του Αισχύλου [«Επτά επί Θήβας»](#), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Η απόφαση της Αντιγόνης στον Αισχύλο και τον Σοφοκλή», συγκρίνοντας το αισχύλειο απόσπασμα με την απόφαση κυρίως της Αντιγόνης να θάψει τον Ετεοκλή στο έργο του Σοφοκλή. Εντοπίζει, επίσης, είτε σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) είτε [φωτογραφίες](#) από σύγχρονες θεατρικές παραστάσεις της τραγωδίας του Αισχύλου, και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η δεύτερη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό απόσπασμα από την τραγωδία του Σοφοκλή [«Αίας»](#), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Από τον *Αίαντα* στην *Αντιγόνη*», συγκρίνοντας το σοφοκλείο απόσπασμα από τον «Αίαντα» με τον λόγο της κεντρικής ηρωίδας και το διάταγμα του Κρέοντα στην «Αντιγόνη». Εντοπίζει, επίσης, είτε σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) είτε [φωτογραφίες](#) από σύγχρονες θεατρικές παραστάσεις της τραγωδίας του Σοφοκλή και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η τρίτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό απόσπασμα από την τραγωδία του Ευριπίδη [«Φοίνισσες»](#), συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Κρέων και Αντιγόνη: από τον Σοφοκλή στον Ευριπίδη», συγκρίνοντας, με βάση τις αποφάσεις τους, το ήθος των δύο πρωταγωνιστών στις «Φοίνισσες» και στην «Αντιγόνη». Εντοπίζει, επίσης, είτε σχετικές εικόνες από τη συλλογή

εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) είτε [φωτογραφίες](#) από σύγχρονες θεατρικές παραστάσεις της τραγωδίας του Ευριπίδη και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η τέταρτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό απόσπασμα από την τραγωδία του Ευριπίδη «**Ικέτιδες**», συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Η Αθήνα προστάτιδα του πανελλήνιου νόμου της ταφής των νεκρών», επισημαίνοντας αναλογίες ή διαφορές ανάμεσα στο απόσπασμα του Ευριπίδη και την ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή. Εντοπίζει, επίσης, είτε σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) είτε [φωτογραφίες](#) από σύγχρονες θεατρικές παραστάσεις της τραγωδίας του Ευριπίδη και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η πέμπτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό απόσπασμα από την τραγωδία του Ευριπίδη «**Ηλέκτρα**», συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Η αισχύνη της ατίμωσης του νεκρού», επισημαίνοντας αναλογίες ή διαφορές ανάμεσα στο απόσπασμα του Σοφοκλή και την ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή. Εντοπίζει, επίσης, είτε σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) είτε [φωτογραφίες](#) από σύγχρονες θεατρικές παραστάσεις της τραγωδίας του Σοφοκλή και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Η έκτη ομάδα, μελετώντας προδιαμορφωμένο από τον εκπαιδευτικό απόσπασμα από την τραγωδία του Ευριπίδη «**Ρήσος**», συντάσσει μικροκείμενο με τίτλο «Η επιβίωση ενός ομηρικού αικισμού στην τραγωδία», επισημαίνοντας αναλογίες ή διαφορές ανάμεσα στο απόσπασμα του Ευριπίδη και την ατίμωση του νεκρού Πολυνείκη στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή. Εντοπίζει, επίσης, είτε σχετικές εικόνες από τη συλλογή εικονογραφικών αναπαραστάσεων στο Flickr με τίτλο [«Έντιμοι και άτιμοι νεκροί»](#) είτε [φωτογραφίες](#) από σύγχρονες θεατρικές παραστάσεις

της τραγωδίας του Ευριπίδη και τις εντάσσει με λεζάντες στο κείμενο που έχει συντάξει.

Δραστηριότητα 13η. Τίτλος: «Ανατροφοδότηση». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr, ιστοσελίδα του Εθνικού Θεάτρου. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 20 λεπτά (8^η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός, έχοντας ελέγξει συστηματικά τα συνταγμένα εικονογραφημένα κείμενα των έξι ομάδων και συνεχίζοντας διά ζώσης τις εξ αποστάσεως παρεμβάσεις στις εργασίες τους, επισημαίνει αβλεψίες και παραναγνώσεις δίνοντας οδηγίες για διορθώσεις.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 14η. Τίτλος: «Βελτίωση συνταγμένων κειμένων». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι: έγγραφα Google, Flickr, ιστοσελίδα του Εθνικού θεάτρου. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 25 λεπτά (8η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Οι μαθητές, με βάση την ανατροφοδότηση που πήραν από τον εκπαιδευτικό, προβαίνουν σε βελτιώσεις και διορθώσεις των κειμένων που έχουν συντάξει.

Αξιολόγηση: Όταν οι μαθητές ολοκληρώσουν τις δραστηριότητες της φάσης αυτής αξιολογούνται ηλεκτρονικά, μέσω των εγγράφων Google, με κοινή κλίμακα κριτηρίων επίδοσης ως προς: α) [τη διαδικασία μάθησης ανά μαθητή](#), β) [το αποτέλεσμα μάθησης ανά ομάδα](#).

Φάση 5η: Η πρόσληψη της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού στη νεότερη και σύγχρονη λογοτεχνική πραγματικότητα.

Δραστηριότητα 15η. Τίτλος: «Παρουσίαση νέας ενότητας». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: έγγραφα Google. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 45 λεπτά (9η ώρα: Παρασκευή).

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει στους μαθητές τη νέα φάση των δραστηριοτήτων που θα εκτελέσουν με τις ίδιες ομάδες. Επίσης, οι μαθητές,

ενταγμένοι στις ομάδες τους, υποβάλλουν ερωτήσεις σε ό,τι δεν αντιλαμβάνονται και δοκιμάζουν οι ίδιοι την πρόσβαση στο ψηφιακό υλικό των εγγράφων Google.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 16η. Τίτλος: «Σύγκριση νεοελληνικών μεταφράσεων της *Αντιγόνης* του Σοφοκλή». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι: έγγραφα Google. Χώρος: κατ' οίκον. Διάρκεια: Παρασκευή-Τετάρτη.

Περιγραφή: Οι μαθητές, χωρισμένοι σε έξι ομάδες, με βάση γραπτές οδηγίες του εκπαιδευτικού που ήδη κατέχουν και έχουν αναρτηθεί στα έγγραφα Google, μελετούν κατ' οίκον το υλικό που τους αναλογεί, το επεξεργάζονται και εκπονούν τις εξής εργασίες στα έγγραφα Google:

Η πρώτη ομάδα, μελετώντας τις δύο μεταφράσεις (των [Παναγιωτόπουλου](#) και [Μαρωνίτη](#)), που αποδίδουν στη νεοελληνική το διάγγελμα του Κρέοντα στην «Αντιγόνη» (162-210), προβαίνουν, σύμφωνα με ζητούμενα των γραπτών οδηγιών, στη σύγκρισή τους. Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο μεταφράζεται και μεταφέρεται στον αναγνώστη ο λόγος, το ήθος και το ύφος της πολιτικής εξουσίας όσον αφορά το ζήτημα της τιμής και της ατίμωσης των δύο αδελφών, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη.

Η δεύτερη ομάδα, μελετώντας τις δύο μεταφράσεις (των [Μπαζάκου-Μαραγκουδάκη](#) και [Μύρη](#)), που αποδίδουν στη νεοελληνική το διάγγελμα του Κρέοντα στην «Αντιγόνη» (162-210), προβαίνουν, σύμφωνα με ζητούμενα των γραπτών οδηγιών, στη σύγκρισή τους. Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο μεταφράζεται και μεταφέρεται στον αναγνώστη ο λόγος, το ήθος και το ύφος της πολιτικής εξουσίας όσον αφορά το ζήτημα της τιμής και της ατίμωσης των δύο αδελφών, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη.

Η τρίτη ομάδα, μελετώντας τις δύο μεταφράσεις (των [Χρηστομάνου](#) και [Γρυπάρη](#)), που αποδίδουν στη νεοελληνική το διάγγελμα του Κρέοντα στην «Αντιγόνη» (162-210), προβαίνουν, σύμφωνα με ζητούμενα των γραπτών οδηγιών, στη σύγκρισή τους. Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο μεταφράζεται και

μεταφέρεται στον αναγνώστη ο λόγος, το ήθος και το ύφος της πολιτικής εξουσίας όσον αφορά το ζήτημα της τιμής και της ατίμωσης των δύο αδελφών, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη.

Η τέταρτη ομάδα, μελετώντας τις δύο μεταφράσεις (των [Γρυπάρη](#) και [Μαρωνίτη](#)), που αποδίδουν στη νεοελληνική το διάγγελμα του Κρέοντα στην «Αντιγόνη» (162-210), προβαίνουν, σύμφωνα με ζητούμενα των γραπτών οδηγιών, στη σύγκρισή τους. Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο μεταφράζεται και μεταφέρεται στον αναγνώστη ο λόγος, το ήθος και το ύφος της πολιτικής εξουσίας όσον αφορά το ζήτημα της τιμής και της ατίμωσης των δύο αδελφών, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη.

Η πέμπτη ομάδα, μελετώντας τις δύο μεταφράσεις (των [Παναγιωτόπουλου](#) και [Μπαζάκου-Μαραγκουδάκη](#)), που αποδίδουν στη νεοελληνική το διάγγελμα του Κρέοντα στην «Αντιγόνη» (162-210), προβαίνουν, σύμφωνα με ζητούμενα των γραπτών οδηγιών, στη σύγκρισή τους. Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο μεταφράζεται και μεταφέρεται στον αναγνώστη ο λόγος, το ήθος και το ύφος της πολιτικής εξουσίας όσον αφορά το ζήτημα της τιμής και της ατίμωσης των δύο αδελφών, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη.

Η έκτη ομάδα, μελετώντας τις δύο μεταφράσεις (των [Χρηστομάνου](#) και [Μύρη](#)), που αποδίδουν στη νεοελληνική το διάγγελμα του Κρέοντα στην «Αντιγόνη» (162-210), προβαίνουν, σύμφωνα με ζητούμενα των γραπτών οδηγιών, στη σύγκρισή τους. Έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο μεταφράζεται και μεταφέρεται στον αναγνώστη ο λόγος, το ήθος και το ύφος της πολιτικής εξουσίας όσον αφορά το ζήτημα της τιμής και της ατίμωσης των δύο αδελφών, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη.

Δραστηριότητα 17η. Τίτλος: «Ανατροφοδότηση». Ρόλοι: Εκπαιδευτικός. Πόροι: έγγραφα Google. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 20 λεπτά (10^η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Ο εκπαιδευτικός, έχοντας ελέγξει συστηματικά τα συνταγμένα εικονογραφημένα κείμενα των έξι ομάδων και συνεχίζοντας διά ζώσης τώρα τις εξ αποστάσεως παρεμβάσεις στις εργασίες τους, επισημαίνει αβλεψίες και παραναγνώσεις δίνοντας οδηγίες για διορθώσεις.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα δεν αξιολογείται.

Δραστηριότητα 18η. Τίτλος: «Βελτίωση συνταγμένων κειμένων». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι: έγγραφα Google. Χώρος: εργαστήριο Πληροφορικής. Διάρκεια: 25 λεπτά (11η ώρα: Τετάρτη).

Περιγραφή: Οι μαθητές, με βάση την ανατροφοδότηση που πήραν από τον εκπαιδευτικό, προβαίνουν σε βελτιώσεις και διορθώσεις των κειμένων που έχουν συντάξει.

Αξιολόγηση: Όταν οι μαθητές ολοκληρώσουν τις δραστηριότητες της φάσης αυτής αξιολογούνται ηλεκτρονικά, μέσω των εγγράφων Google, με κοινή κλίμακα κριτηρίων επίδοσης ως προς: α) [τη διαδικασία μάθησης ανά μαθητή](#), β) [το αποτέλεσμα μάθησης ανά ομάδα](#).

Δραστηριότητα 19η. Τίτλος: «Ανάρτηση εργασιών στο ιστολόγιο». Ρόλοι: Μαθητές σε ομάδες. Πόροι: έγγραφα Google, ιστολόγιο μαθήματος.

Περιγραφή: Οι μαθητές, αφού ολοκληρώσουν την επιμέλεια των εργασιών τους ανά ομάδες, τις αναρτούν με πρωτοβουλία του συντονιστή κάθε ομάδας στο ιστολόγιο του μαθήματος.

Αξιολόγηση: Η δραστηριότητα αυτή δεν αξιολογείται.

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΦΑΣΗ 2^η

[Οδηγίες για την 1^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για τη 2^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 3^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 4^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 5^η ομάδα](#)

ΦΑΣΗ 3^η

[Οδηγίες για την 1^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για τη 2^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 3^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 4^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 5^η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 6^η ομάδα](#)

ΦΑΣΗ 4^η

[Οδηγίες για την 1η ομάδα](#)

[Οδηγίες για τη 2η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 3η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 4η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 5η ομάδα](#)

[Οδηγίες για την 6η ομάδα](#)

Ζ. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Το σενάριο θα μπορούσε να εμπλουτιστεί με προβολές του διπλού θέματος της τιμής και της ατίμωσης του νεκρού από τη νεότερη και σύγχρονη ιστορία. Μέρη, επίσης, του σεναρίου, όπως αυτό της 3ης Φάσης, θα μπορούσαν να συμπεριλάβουν, εκτός

από κείμενα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας ή εικόνες από νεότερες και σύγχρονες παραστάσεις τους, και σχετικά βίντεο.

Η. ΚΡΙΤΙΚΗ

Στο σενάριο αυτό η παρέμβαση του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση του κειμενικού υλικού το οποίο μελετούν και επεξεργάζονται οι μαθητές ήταν καθοριστική. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι μαθητές απλώς να διαβάζουν τα υπάρχοντα κείμενα στα έγγραφα κυρίως Google και με βάση αυτά να συντάσσουν ανά ομάδες τα δικά τους ερμηνευτικά μικροκείμενα. Αυτό συνέβη, επειδή τα σχετικά κείμενα (από μεταφράσεις σχετικώς έγκυρες), δεν υπάρχουν στο διαδίκτυο. Έτσι, το σενάριο αυτό έδειξε μεταξύ άλλων ότι, όταν η σύλληψη μιας ιδέας γίνεται χωρίς να υπολογίζεται η ύπαρξη σχετικών πόρων στο διαδίκτυο, τότε είτε δεν είναι δυνατόν αυτή η ιδέα να εφαρμοστεί είτε θα πρέπει οι πόροι να δημιουργηθούν από την αρχή.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bloome, D, & A. Egan-Robertson. 2004. “The Social Construction of Intertextuality in Classroom Reading and Writing Lessons”. Στο N. Shuart-Faris & D. Bloome (Eds.), *Uses of Intertextuality in Classroom and Educational Research*. Greenwich: Information Age Pub, 17-64.
- Burian, P. 1997. “Myth into *mythos*: The Shaping of Tragic Plot”. Στο P. E. Easterling (ed.), *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*. Cambridge: Cambridge University Press, 178-208.
- Conner, N. 2008. *Google Apps: The Missing Manual*. Sebastopol CA, USA: O'Reilly Media.
- Denton, D. W. 2012. “Enhancing Instruction through Constructivism, Cooperative Learning, and Cloud Computing”, *TechTrends*, 56(4): 34-41.
- Educause Learning Initiative. 2008. *7 things you should know about Google Apps*. <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI7035.pdf> [25/4/2014]
- Griffith, M. 2000. *Sophocles. Antigone*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, E. M. 2006. “Antigone the Lawyer or the Ambiguites of Nomos”. Στο *Democracy and the Rule of Law in Classical Athens: Essays on Law, Society, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 41-80.
- Hester, D. A. 1971. “Sophocles the Unphilosophical: A Study in the *Antigone*”, *Mnemosyne* 24.1, 11-59.
- Kawalko Roselli, D. 2006. “Polyneices’ Body and His Monument: Class, Social Status, and Funerary Commemoration in Sophocles *Antigone*”. Στο C. B. Patterson (ed.), *Antigone’s Answer: Essays on Death and Burial, Family and State in Classical Athens*. *Helios* 33 Supplement, 135-177.

Kristeva, J. 1980 [1967]. Word, Dialogue and Novel. Στο L. S. Roudiez (ed.), *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Μτφρ. Th. Gora, Al. Jardine & L. S. Roudiez. New York: Columbia University Press, 64-91.

Mendelsohn, D. 2013. “Unburied: Tamerlan Tsarnaev and the Lessons of Greek Tragedy”, ηλεκτρονική εφημερίδα “The New Yorker”, 14/05/2013.

<http://www.newyorker.com/online/blogs/books/2013/05/unburied-tamerlan-tsarnaev-and-the-lessons-of-greek-tragedy.html> [25/4/2014]

Oudemans, C. W., & A.P.M.H Lardinois. 1987. *Tragic Ambiguity. Anthropology, Philosophy and Sophocles’ Antigone*. Στο A. J. Vanderjagt (ed.), Brill’s Studies in Intellectual History, v. 4. Leiden: Brill.

http://home.lu.lv/~harijs/Macibu%20materiali%20teksti/Gramatas%20Seno%20Laiku%20Vesture%20%28%20Elektroniski%20%29/Antika%20Kultura/Antika%20Kultura/Oudemans_Tragic_Ambiguity.pdf

Oxnevad, S. 2013. *6 Powerful Google Docs Features to Support the Collaborative Writing Process*.

<http://www.tesl-ej.org/wordpress/issues/volume14/ej55/ej55m1> [25/4/2014]

Rosivach, V. J. 1983. “On Creon, Antigone, and Not Burying the Dead”, *Rheinisches Museum für Philologie* 126. 3-4: 193–211.

Shapiro, H. A. 2006. The Wrath of Creon: Withholding Burial in Homer and Sophocles. Στο C. B. Patterson (ed.), *Antigone’s Answer: Essays on Death and Burial, Family and State in Classical Athens*. *Helios* 33 Supplement, 119-134.

Steiner, G. 2001. *Οι Αντιγόνηες. Ο μύθος της Αντιγόνης στην λογοτεχνία, τις τέχνες και την σκέψη της Εσπερίας*. Μτφρ. Β. Μάστορης & Π. Μπουρλάκης. Αθήνα: Καλέντης.

Tritle, L. A. 2000. *From Melos to My Lai: War and Survival*. London/New York: Routledge.

Weiss-Krejci, E. 2013. "The Unburied Dead". Στο S. Tarlow and Liv Nilsson Stutz (eds.). *The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial*. Oxford Handbooks in Archaeology. Oxford: Oxford University Press, 281-301.

ΥΠΕΠΘ – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. 2008-2009. *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Γενικό Λύκειο*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Zhou, W., Simpson, E., & D. Pinette Domizi. 2012. "Google Docs in an Out-of-Class Collaborative Writing Activity", *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 24.3, 359-375.

<http://www.isetl.org/ijtlhe/pdf/IJTLHE1361.pdf>.